IN MEMORIAM
ȘTEFAN MUNTEANU

AURELIA TURCU

Într-un articol omagial, scris la un an după stingerea din viață a profesorului Ștefan Munteanu, vorbeam de vocația de cercetător și dascăl a Magistrului, subliniind o caracteristică de mare noblețe a acestui dublu statut: bucuria împărtășirii cu învățăceii Domniei salea ceea ce Ileana Oancea numea „iubirea de cuvânt”[1]. Studenții, doctoranzii și foștii doctoranzi au beneficiat deopotrivă, fiecare la timpul său, de generozitatea cu care profesorul îi făcea părtașila această bucurie, izvorâtă din pasiunea de expresivitate care l-a animat până în ultimele clipe ale vieții[2].

Și după pensionare, profesorul a continuat să-și fascineze discipolii și colaboratorii cu preocupările sale statornice în slujba magiei cuvintelor. Ne întâmpina la cabinetul 419 cu invariabilele întrebări: „Ce-ai mai citit?”, „Ce-ai mai scris?”, pentru ca, odată informat, să ne împărtășeascăpropriile sale reflecții, idei, îndoieli, critici din domeniu.

Într-una din întâlniri, și-a manifestat nemulțumirea față de comoda soluție de traducere a versului eminescian „Nimic n-are dincolo, căci morți sunt cei muriți” prin formula reductoare, după

[1]Ileana Oancea, „Iubirea de cuvânt”, *in Ștefan Munteanu – 85. Referințe critice*, Timișoara, Ed. Amphora, 2005, p. 167.

[2]Cu puțină vreme înaintea „marii treceri”, în timpul ultimei vizite pe care i-am făcut-o, mi-a dăruit o culegere consistentă de aforisme (în manuscris), pe care le adunase în ultimele luni, repartizându-le pe secțiuni (arta lecturii, limbajul poetic, stilistica sau arta cuvântului). Profesorul alesese următorul *motto*, semnificativ pentru crezul de o viață al Domniei sale, expresivitatea: „ … pentru că țintește să stoarcă din cuvinte tot ce pot da, stilul tinde la mai mult decât la expresie, la expresivitate” (Emil Cioran, *Ispita de a exista*).

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Domnia sa, „morții sunt morți”, versiune aproape invariabilă în diverse limbi. Insatisfacția profesorului ținea de rigoarea unui principiu stilistic de la care nu s-a abătut niciodată, acela al potrivirii intenției cu expresia[3]. Găsirea cuvântului potrivit într-o traducere trebuia să stea, cu atât mai evident, după Domnia sa, sub semnul aceleiași rigori.

Profesorul m-a îndemnat să reflectez, din această dublă perspectivă, la bine-cunoscuta formulă tautologică eminesciană. Nu bănuiam atunci ca aveam să finalizez această „temă” atât de târziu, în spațiul unui volum *in memoriam* Ștefan Munteanu.

Versul eminescian corespunde descrierii definiționale a tautologiei, înțeleasă ca „un fenomen sintactic, constând din repetarea unor cuvinte cu același sens dar cu funcții diferite marcate prin deosebire de intonație sau de formă și care, exprimând identitatea celor doi termeni, are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune” (DEX 2016, p.1219).

Vechea retorică o numea *reduplicatio*, în virtutea repetiției lexicale sau morfo-sintactice presupuse de structura ei. Numită, de asemenea, „figură de cuvinte” sau „figură de elocuție”, tautologia a fost desemnată mai târziu „figură de construcție”. Termenii surprind, în diacronie, trăsături definitorii de tip formal, structural și funcțional.

Stilistica modernă îi datorează lui Fontanier[4] o perspectivă nuanțată în descrierea și taxonomia figurii. Acesta distinge „figurile derepetiție în contact” (sau „repetiții imediate”) de cele de „repetiții ca paranteze” și de cele de „repetiții la distanță”. În mod evident structura care face obiectul analizei noastre aparține primei categorii.

Stilisticienii și lingviștii disting unanim pleonasmul strict formal de figura tautologică al cărei termen repetat suportă o modificare valorizatoare. În acest sens structura figurală reprezintă un pleonasm semantic prin care se intensifică noua semnificație, fapt ce face ca figura să fie considerată o pseudo-tautologie. Din această perspectivă

[3]Reproducem, în acest sens, un aforism din culegerea profesorului: „Dintre toate feluritele expresii care pot reda o singură cugetare a noastră, numai una este potrivită. N-o întâlnim mereu (...). Ea există și oricare alta e slabă și nu îl satisface pe autor” (La Bruyère).

[4]Pierre Fontanier, *Les figures du discours*, Paris, Flammarion, 1968, p. 93.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

a necesității distincției dintre figură și non-figură, dintre pleonasmul formal și cel semantic, își formula profesorul Ștefan Munteanu nemulțumirea, constatând că majoritatea traducerilor în alte limbi a versului eminescian, și chiar retraducerea sa în româna standard, sunt transcodaje reductoare la o simplă formulă pleonastică.

Din perspectivă gramaticală, participiul contextului reprezintă o abatere de la cod, în virtutea imposibilității folosirii tranzitive a verbului „a muri”[5]. Remarcăm ideea că Eminescu nu a recurs la formele participiale cu grad maxim de licență gramaticală cum ar fi cea nominală „muriții” sau cea adjectivală „oamenii muriți”. Aveau sa o facă mai târziu poeții secolului XX în demersuri novatoare din ce în ce mai îndrăznețe. Astfel, pe urmele lui Eminescu, Octavian Goga ne oferă unexemplu în poezia „Aducerile aminte”:

(1) „Aducerile aminte, posomorâte urne
Ce-nchid cenușa clipei *murite* pe vecie.”

Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Nichita Stănescu vor furniza ilustrări discursive temerare ale cazului studiat.

Se știe că participiul cumulează două valori semantice, una perfectivă și alta rezultativă, actualizarea uneia sau a celeilalte realizându-se prin diferite mărci contextuale, convergente cu sensul vizat de autor:

(2) Pe neașteptate, furtuna se dezlănțuie și fereastra *e deschisă* de o rafală de vânt.
(3) Fereastra *e deschisă*. Închide-o, te rog!

[5]Cf. matricea schimbărilor de clasă gramaticală a verbelor tranzitive: participiul verb → adjectiv → substantiv (a *scris* textul / text *scris* / *scrisul* și cititul), model după care funcționează, doar în plan discursiv, și o subcategorie de verbe intranzitive (a *dus* pachetul / e *dus* de acasă / la *dus* n-am dormit; a *rămas* acolo / laptele *rămas* / un bun *rămas*). Semnalăm o folosire ingenioasă de către un copil a participiului substantivat „rămas” cu sensul de semn de carte. Intrigat că acesta dispăruse de la pagina unde bunica se oprise cu lectura poveștii, copilul a întrebat: „Unde e rămasul?”

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

În cazul ambelor valori, participiul se comportă ca un adjectiv, funcție asigurată de flexiunea de gen și număr[6].

Considerăm că opțiunea poetului pentru varianta participială s-a întemeiat pe intenția de distingere contextuală explicită, într-o structură GN_1 V GN_2, între ideea de acțiune terminată (*muriți*) și cea a rezultatului acesteia, respectiv starea sau statutul dobândit (*morți*). Structura distinctivă în cauză a reprezentat pentru poet expresia cea mai potrivită, mai aptă să redea ideea ireversibilității morții, desprinsă din filozofia marxistă ce respinge „Viața de apoi" și „Învierea morților" din învățătura creștină a *Noului Testament*[7]. În acest sens, expresia tautologică eminesciană și-ar putea găsi un echivalent în proverbul românesc „Mortul de la groapă nu se mai întoarce".

Ideile consolatoare din soluțiile proletarului nu izvorăsc din sursa creștină a nădejdii Învierii („Religia, o frază de dânșii inventată"), ci din ideologiile contestatare ale vremii: cea a Revoluției franceze, cea marxistă, doctrina protestantă denunțătoare a abuzurilor bisericii etc.

În „Împărat și proletar", Eminescu nu mai este călăuzit de Biblie în aventura cunoașterii divine și a descoperirii de către poeții romantici a sensului schimbărilor din frământata lor epocă[8], ci de ideile demolatoare vizând nu numai formele perimate (materiale, sociale și politice) abuzive, dar și „mângâierile transcendente, oferite de asupritor asupritului, pentru a-i paraliza răzvrătirea"[9].

---

[6]O contribuție notabilă din punct de vedere al nuanțării dublului statut morfologic al participiului a adus-o Nicole Rivière în articolul „Le Participe passé est-il Verbe ou Adjectif?" *in Travaux de linguistique et de philologie*, Université de Paris 7, 1990. Reproducem concluzia autorului: „Le participe passé n'est pas un adjectif, mais il représente une étape entre le verbe muni de toutes ses propriétés et l'adjectif" (p. 131).

[7]Cf. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului biblic si de misiune al BOR, București,1994, p.230: „ ... moartea nu este o pierdere sau o aneantizare a persoanei și a personalității omului, ci o trecere spre o existență unică cu Dumnezeu spre veșnicie".

[8]Constantin Jinga, *Biblia și sacrul în literatură*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2001, p. 23.

[9]Rosa Del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Editura Dacia, Cluj, 1990, p.56. Autoarea identifică în această schimbare „un proces involutiv în conceperea eroului, văzut drept creator de istorie".

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

În cele ce urmează, vom extinde analiza, urmărind structura tautologică în contextul poemului, dar și în planul versiunilor ei din alte limbi.

O primă evidență este aceea a unei reale preferințe stilistice – printre altele – a poetului pentru această figură. În acest sens, poemul conține nu mai puțin de șase tautologii:

(4)„Nimic n-are dincolo, căci morți sunt cei muriți”.
(5)„Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias’ ”.
(6)„Plăcerile egale egal vor fi-mpărțite”.
(7)„Nimeni de-a plânge n-are, el traiul și-a trăit”.
(8) „Cezarul trece palid, în gânduri adâncit;
Al undelor greu vuiet, vuirea în granit
A sute d’echipajuri, gândirea-i n-o înșala”.
(9) „De răsturnări mărețe mărirea-i radioasă”.

Putem spune, fără a greși, că poezia prezintă o evidentă densitate figurativă[10] tautologică, explicabilă prin statutul de text persuasiv al discursului rostit de proletarul orator. La nivelul întregii poezii asocierile tautologice eminesciene funcționează sub semnul unei ostentații a expresiei, ce poate fi considerată, după opinia noastră, o marcă stilistică a emfazei, grație efectului de nuanțare și intensificare a ideii poetice.

Tot atât de evidentă ca și preferința stilistică a poetului pentru tautologie ni se pare a fi și plăcerea variației în construirea acesteia, o plăcere a nuanțelor de aport stilistic pe care le creează asocierea celor doi termeni ai figurii. În mod surprinzător, în ciuda structurii ei redundante la nivel formal, variațiile la nivelul celor doi termeni trezesc simțul comparativ al receptorului, invitându-l la descoperirea intenției stilistice dincolo de simpla emfază. Considerăm că, din această perspectivă, tautologia definită de Fontanier ca „repetiție în contact” funcționează,de fapt, în structura de adâncime, ca o „distincție în contact”.

[10]Cf. Pierre Guiraud, Pierre Kuentz, La *stylistique* (*Initiation à la linguistique*), Paris, Edition Klincksiek, 1978, p. 229.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Vom analiza, în continuare, un aspect funcțional important al tautologiei cu variație semantică. Este vorba despre capacitatea figurii de a crea, prin punerea în contact a celor doi termeni cu nuanțe diferite, o dimensiune semantică suplimentară celei ce descrie calitatea sau acțiunea întărită prin repetiție.

Precedăm analiza propriu-zisă de o observație privind și varietatea impresionantă a mijloacelor lingvistice angrenate în demersul tautologic în cauză. Eminescu operează variații morfologice adjectiv / adverb și sintactice: „egale / egal" (ex. 6), variații sintactice din categoria complementului intern (ex. 7), variații prin SVG, cu efecte discursive: „cei muriți (ex. 4), variații prin alăturarea divergentă a două substantive din aceeași familie lexicală: „vuiet / vuire" (ex. 8) în raport cu referenți diferiți (apa / copitele cailor).

E interesant de observat faptul că tautologiile eminesciene atrag atenția, prin varietatea lor, asupra diverselor grade de sudură semantică între cei doi termeni. În unele situații discursive legătura semantică e foarte strânsa (ex. 5 și 6), în altele ea devine mai laxă, la limita statutului figural, în ciuda apartenenței celor doi termeni la aceeași familie lexicală: „gânduri / gândirea" (ex. 8).

Jocul remarcabil al dicotomiilor figurii tautologice eminesciene, de o măiestrie inegalabilă, ne apare astfel ca o sursă generatoare de semnificații suplimentare la nivel discursiv. În cazul cuplului analizat „vuiet / vuire", este vorba de o semnificație complementară efectului de întărire a ideii de zgomot.

Este vorba de strofa tabloului Cezarului îngândurat care trece cu suita pe malurile Senei, a cărei examinare ne-a prilejuit următoarele concluzii:

1. Strofa conține perechea tautologică „vuiet / vuire", reprezentând o repetiție în contact, și perechea „gânduri / gândire", cu termenii la distanță – deci mai discretă – reprezentând o repetiție la distanță.

2. Ambele perechi de termeni prezintă dicotomia aspectuală rezultat / acțiune într-o succesiune logică inversată (rezultatul înaintea acțiunii), similară celei din „morți / muriți".

3. Repetiția în contact „vuiet / vuire" este plasată, în configurația strofică, între termenii celei la distanță, aidoma structurii unei rime îmbrățișate.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

4. La nivelul ideii poetice – imperturbabilitatea Cezarului îngândurat – cele două perechi se află într-o relație de opoziție semantică.

5. În cazul repetiției în contact „vuiet / vuire”, adaosul semantic este obținut, dincolo de distincția aspectuală stare / acțiune[11], prin nuanțarea surselor sonore: apa („undele”) cu inferența semantică a unei mișcări „pasive”, fără resort intern (produsă de vânt), și tropotul copitelor pe pavajul de granit, ca mișcare „activă”, având ca resort propria energie.

Astfel, tautologia „vuiet / vuire” creează, în paralel cu planul exclusiv acustic pe care îl întărește repetiția, o dimensiune nouă pe axa pasiv/ activ, dimensiune consolidată de natura surselor sonore, una inanimată, pasivă, și cealaltă animată și cu energie proprie.

Rolul principal în dinamica acestei axe îl joaca infinitivul lung nominal din al doilea termen al tautologiei, care, prin valoarea sa verbală remanentă,conferă un surplus de energie și forță.În acest exemplu, Eminescu alege să îl asocieze – în mod logic – mai degrabă cailor din cortegiu decât apei fluviului. În schimb, la doar câteva strofe distanță, unde poetul operează câteva schimbări în tablou, înlocuind fluviul cu marea, mecanismul de intensificare prin infinitiv lung nominal este asociat, de data aceasta, apei mării: „Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării”. Efectul remanent al acțiunii pe care îl aduce infinitivul lungnominal este aici întărit de alte două elemente: pe de o parte, de efectul personificator al verbului „a aiuri”, ce animă marea, dându-i resort intern, și, pe de altă parte, participiul adjectiv „zdrumicate”, purtător al efectului unei teribile forțe distructive.

Dacă în tautologia analizată mai sus dimensiunea suplimentară se situează pe o axă de tip pasiv/activ sau inanimat/animat, în tautologia „morți sunt cei muriți” axa suplimentară este cea temporală.

Pentru a sesiza această dimensiune, vom începe prin a observa că, în majoritatea contextelor uzuale, formulările printr-un participiu

[11]Aceasta nu este deloc neglijabilă în condițiile în care ea probează forța remanentă a sensului verbal din infinitivul lung într-o formă nominală. Este cunoscută preferința poetului pentru exploatarea substantivelor verbale în crearea imaginilor artistice de mare forță și dinamism.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

substantivat cu articol demonstrativ corespund unui discurs în care momentul vorbirii nu este foarte îndepărtat de cel al finalizării acțiunii exprimate de participiu. De exemplu, formule ca „cei prinşi în flagrant”, „cei întorşi din călătorie”, „cei văzuți pe stradă”, „cele spuse anterior” etc. se potrivesc, mai degrabă, cu situații în care finalizarea acțiunii este de dată relativ recentă. La polul opus, puține contexte, probabil foarte speciale, ar necesita o construcție de tipul: „cei văzuți pe stradă anul trecut” sau „cei întorşi din călătorie acum 15 ani”.

Astfel, prin amprenta puternică a acțiunii pe care o are participiul, rezultatul sau starea descrisă de acesta tinde să nu se îndepărteze prea mult în timp de momentul finalizării acțiunii, ceea ce conferă acestui rezultat / stare o durată „limitată” în timp.

Acest efect temporal este mult mai ușor de sesizat prin echivalarea participiului cu o propoziție atributivă. „Le participe passé adjectif est le résultat de la transformation épithète d'une proposition relative”(Dubois*et alii*, 1970, p. 126).

Am putea vorbi de un „termen de valabilitate” al stării ce decurge din acțiune, termen mai lung sau mai scurt în funcțiede semantica verbului, termendupă expirarea căruia formula poate deveni incongruentă cu momentul vorbirii.

Din această perspectivă, în tautologia eminesciană cei doi termeni „morți” și „muriți” au valori temporale diferite: primul, ca substantiv, este în sine atemporal, desemnând o stare absolută, și el corespunde momentului vorbirii. Participiul însă se plasează temporal undeva în trecut, nu mult după momentul morții. Faptul că poetul provoacă distincția între cei doi termeni, utilizându-i pe ambii și punându-i în contact, are efectul de a-l plasa pe primul, „morți”–corespunzând momentului prezent – în afara „termenului de valabilitate” al lui „muriți”– cândva nu mult după moarte. Este construită astfel o dimensiune temporală, prin sugestia unui interval considerabil de timp de când „morții” (de azi) au murit: o vreme (imediat după moarte) am putut să-i numim „cei muriți”, dar a trecut atât de mult timp de atunci încât azi participiul e caduc si ne referim la ei doar ca „morți”. Și evident, in ciuda trecerii acestui timp îndelungat, ei tot morțirămân.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Astfel, această probăa ireversibilității morții, confirmată în timp, se constituie ca un argument suplimentar, alături de emfaza repetiției, în demersul persuasiv al proletarului.

Această dimensiune temporală este recuperatăparțial și de traducerea lui Paul Miclău, prin formula„ ... sont morts ceux qui sont morts déja". Prin adăugarea adverbului temporal „déjà", traducătorul a explicitat valorile aspectuale diferite ale verbelor celor două predicate, anulând omonimia gramaticală ce ar fi sporit efectul tautologic strict formal al frazei.

Considerăm această opțiune preferabilă altor soluții de care dispune franceza, cum ar fi cea a mărcilor „bien" și „bel et bien" („sont bien morts" / „sont bel et bien morts"). Aceasta deoarece, spre deosebire de adverbul de timp „déjà", adverbul „bien" și locuțiunea aferentă servesc, ca mărci temporale, exclusiv ideii de acțiune terminată, pe când „déjà" adaugă acestei valori perfective și nuanța debutului de interval de la care devine valabilă starea[12].

O construcție tautologică similară celei eminesciene, articulată pe același verb „a muri", și avândși ea o dimensiune temporală în subsidiar, o regăsim în celebra formulă biblică ebraică „moth tamuth", din *Geneza*, 2:17. Este vorba de versetul în care Dumnezeu îl avertizează pe Adam că va muri dacă va mânca din pomul cunoașterii.

În formula ebraică a versetului avem asocierea a două forme gramaticale particulare ale lui „a muri" („mwt"), forme specifice limbii ebraice: un infinitiv absolut „moth" și un prezent imperfect, cu valoare durativă, „tamuth".

Niciuna din cele două categorii gramaticale nu are un echivalent consistent în limbile europene, ceea ce face extrem de dificilă o traducere fidelă. Bunăoară infinitivul absolut ebraic are o flexibilitate semantică dincolo de cea a formelor de infinitiv, lung sau scurt, din

[12]În română, același adverb de mod „bine" precum și locuțiunea, folosite cu valoare temporală, cărora le adăugăm și adjectivul adverbializat „bun", apar în construcții emfatice cu valoare temporală perfectivă: „S-a înnoptat de-a binelea" („Il fait déjà nuit"); „Ce-i făcut e bun făcut" („Ce qui est fait est fait"). Ultimul exemplu dovedește că româna dispune de mijloace de nuanțare emfatică. Semnalăm și o folosire a lui „bine" cu sens temporal contrar – durativ – în locuțiunea „mult și bine".

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

majoritatea limbilor europene, putând avea, în funcție de context, valoare de adverb, de verb cu aspect perfectiv, de complement sau de substantiv. De cealaltă parte, puține limbi europene au forme de prezent cu valoare imperfectivă, durativă.

La un prim nivel semantic, asocierea celor două forme verbale în construcția tautologică „moth tamuth" are o funcție de întărire a verbului principal „tamuth". Aceasta este din păcate unica funcție restituită de majoritatea traducerilor standard, inclusiv cea în română, prin formula „vei muri negreșit", formulă ce anihilează practic tautologia și sensul ei profund. Aceste traduceri recuperează doar verbul principal „tamuth", la un timp viitor pentru a marca aspectul durativ, și înlocuiesc infinitivul absolut „moth" cu paleta sa de nuanțe , printr-un simplu adverb marcând certitudinea. Cu diferențe minime, aceasta este traducerea standard în multe limbi, cum ar fi franceza, italiana, spaniola sau engleza.

Unul dintre neajunsurile acestui model reductor de traducere, care,de altfel, a generat în istorie numeroase controverse teologice, este că produce în mesaj o incongruență de natură temporală: deși Dumnezeu i-a spus lui Adam că„în ziua în care vei mânca vei muri negreșit", Adam a trăit încă mulți ani după ce a mâncat. Unele interpretări teologice au încercat să scape într-un mod simplist de paradox, argumentând că, pentru Dumnezeu, o zi e cât o mie de ani. De fapt contradicția apare doar în traducere, tocmai din eliminarea formei tautologice și a sensului său profund, legat de pierderea nemuririi.

Existăcâteva traduceri standard care redau puțin mai fidel tautologia originară. Traducerea standard în latina vulgata a lui „moth tamuth" este „morte morieris", adică„ (de/cu/ în) moarte vei muri", formula tautologică ce recuperează aspectul substantival al lui „moth". O formulă echivalentă o regăsim și în germană: „wirst du des Todes sterben"–„de moarte vei muri", interesantăși prin faptul că tautologia funcționează doar semantic, având în vedere că„Tod" („moarte") și „sterben" („a muri") au radicali diferiți.

Deși în aceste exemple regăsimcaracterul tautologic al formulei ebraice, din polisemia lui „moth" se pierde valoarea verbală, fiind restituită doar cea nominală.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Un caz deosebit de interesant este cel al limbii engleze, care posedă, similar ebraicei, atât un infinitiv lung cu sens multiplu, nominal și verbal, cât și forme verbale continue, cu aspect durativ, la toate timpurile.

Acest fapt este ilustrat de teologul metodist britanic Adam Clarke, în cartea sa „Comentarii asupra Bibliei", o referință de aproape două secole în studiul teologiei.În explicațiile sale asupra versetului 2:17, Clarke propune două traduceri ale lui „moth tamuth".

Prima este similară versiunii latine și germane, „a death thou shalt die"– „o moarte vei muri"– cu – „moth" tradus în varianta nominală „death" (e interesant că în această versiune „a death" este complement direct).

Cea de-a doua însă, mult mai profundăși, cu certitudine, mult mai apropiată de originalul ebraic, este bazată pe infinitivul lung și pe viitorul continuu:„dying thou shalt be dying".

La nivel pur formal, construcția are un extrem de puternic efect tautologic prin repetarea fărăvariație a infinitivului lung „dying".La nivel semantic însă, variația și nuanțele sunt date de flexibilitatea specială a infinitivul lung englezesc. Acesta se substantivează indiferent de statutul tranzitiv sau intranzitiv al verbului („the making" – facerea / „the walking" – mersul), poate prelua funcția de infinitiv scurt („making a mistake is easy" – a face o greșeală e ușor), este în același timp gerunziu („he started by making a joke" – a început făcând o glumă) și, nu în ultimul rând, tot el dă aspectul continuu la toate timpurile (cu sens imperfect durativ, ca în ebraică), alături de auxiliarul „a fi" („Heis making a deal" – El tocmai face o înțelegere).

În cazul versiunii lui Clarke, „dying thou shalt be dying", prima ocurență a lui „dying"–infinitiv lung –îl traduce pe „moth" iar cea de a doua, ca auxiliar al viitorului continuu „shalt be dying", pe „tamuth".

Această polisemie a infinitivului lung permite înțelegerea versiunii de traducere a lui Clarke atât în forma nominală„în moarte vei muri", cât și în cea verbală„murind vei muri", versiunea gerunzialăîntărind aspectul durativ, esențial în înțelegerea mesajului.Româna aici nu captează viitorul continuu „shalt be dying"

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

(literal „vei fi murind”), versiunea lui Clarke fiind poate mai bine înțeleasă în franceză prin„en mourant tu seras en train de mourir”.

„Astfel”, arată Clarke, „în acea zi nu vei muri, ciîți vei pierde nemurirea și vei continua viațaîntr-o stare ‘murindă’[13] până vei muri. Altfel spus, fiecare moment din viață poate fi privit ca o acțiune continuă de a muri, până când trupul și sufletul vor fi separate”.

În mod oarecum paradoxal, deși engleza posedă aceste forme gramaticale care permit, probabil, una dintre cele mai fidele traduceri, versiunea „oficială” engleză a lui „moth tamuth” este tot versiunea reductoare „thou shalt surely die”– „vei muri cu siguranță”, ca în limbile romanice.

Cu o remarcabilă economie de mijloace lexico-gramaticale și cu o admirabilă forță de sugestie, poetul Eugen Dorcescu redă în două versuri aceste semnificații biblice distinctive în poezia „Chipul”:

(10) „De fapt, cel mort e mort dintru-nceput,
De când asemănarea s-a pierdut.”

Moartea (întru Dumnezeu) a survenit așadar în momentul săvârșirii păcatului originar, moment al pierderii nemuririi și al reducerii „celui mort” la starea „murindă”, aceea de așteptare permanentă a morții. „Celui mort” poetul îi oferă un sugestiv nume generic: „ființă întru moarte”, perifrază corectivă a sensului de muritor, perfect adecvată accepțiunii descrise de Clarke:

(11) „Ființa întru moarte nu-i nimic
decât reminiscență și-așteptare.”

Punând în paralel cele două tautologii „moth tamuth” și „morți sunt cei muriți” remarcăm trei elemente puternice de similaritate:

1. același verb „a muri”;

[13]Dincolo de polemicile teologice, mai vechi sau mai noi, privind sensul construcției „moth tamuth”, semnificația acesteia se regăsește și într-o anecdotă din spațiul francofon: „Deux esprits discutent dans les limbes: – Dieu est encore allé inventer un truc terrible: ça s’appelle la vie, et il paraît qu’on en meurt!”.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

2. aceeași variație tautologică, prin asocierea unei forme nominale desemnând o stare (*morți / moth*) cu o formă verbalăo acțiune cu efect remanent (*muriți / tamuth*);

3. aceeași dimensiune suplimentară creată prin variație, respectiv cea temporală.

În analiza individuală a celor două tautologii, am demonstrat că fiecare dintre ele creează o linie temporală, configurând, prin variația termenilor, un anumit interval temporal.Este interesantă relaționarea acestor intervale și plasarea lor într-o viziune integratoare.

O primă perspectivăpoate fi observatăprin compararea termenilor corespunzători din cele doua tautologii. Termenii desemnând starea – *morți / moth*– prin valoarea lor absolută – nu fixează niciunul un moment temporal precis. O face în schimb contextul lingvistic al fiecărei tautologii. Versetul biblic menționează explicit momentul de debut al stării („în ziua în care vei mânca”), în timp ce, în versul eminescian, starea descrisă de adjectivul „morți” este asociatăîn mod firesc prezentului vorbirii. Astfel, termenii de stare fixează contextual câte o limită a fiecăruia din cele doua intervale temporale, și anume „moth” –punctul de început al stării, respectiv „morți” – ca moment final la Eminescu.

Celelalte două extremități ale intervalelor sunt date de perechea verbala (*muriți / tamuth*), extremități ce coincid cu momentul morții fizice. Astfel, pe de o parte, „tamuth” desemnează, după cum am arătat, procesul de moarte „continuă” culminând cu moartea fizică, iar pe de altă parte, „cei muriți” desemnează tranziția de la viață la moarte, cu efectul său imediat. Remarcăm așadar că versetul biblic, prin „moth tamuth”, surprinde traiectoria temporală a parcursului vieții, de la păcatul originar până la moartea fizică, în timp ce Eminescu preia aceasta traiectorie din punctul ei final, prelungind-o până în prezent.

Privind aceste traiectorii reunite pe o singura linie a timpului, având drept reper moartea fizică, putem remarca poziția centrală a celor doi termeni cu pondere verbală*tamuth / muriți*, încadrați, simetric de o parte și de alta a morții, de cele doua stări, cea de debut și cea de final.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Continuitatea acestei linii temporale pe care o descriu două tautologii, cea biblică și cea eminesciană, la distanță de două milenii, este o probă a convergenței celor două mesaje, primul în context religios și celălalt în context social. Ideea salvării sau a recompensei după moarte lipsește atât înPrimul Testament cât și în doctrina marxistă, chiar dacă din rațiuni complet diferite.

Dincolo de aceastăconvergență, retorica Genezei, având ca punct nodal ideea pierderii nemuririi, orientează întreaga perspectivă spre ideea de moarte,ca pedeapsă finală. Pentru a da și mai multă amploare acestei finalități, starea de moarte – prin „moth tamuth" – este proiectată anticipat încă din durata vieții. Astfel referirea laintervalul de timp al vieții servește de faptuneiretorici a morții, într-o argumentație *per a contrario*. La același tip de argumentație recurge și Eminescu, dar într-o perspectivă inversată: referirea la intervalul temporal post mortem servește de fapt unei retorici a vieții, orientate spre scopul social al schimbării orânduirii.

Mai mult, printr-o exacerbare a efectului *a contrario*, Eminescu răstoarnă complet perspectiva biblică, plasând, pentru cei bogați, nu numai raiul, dar și ideea însăși de nemurire, în timpul vieții:

(12) „Când ei în bogăția cea splendidă și vastă
Petrec ca și în ceruri, n-au timp nici de-a muri?"

Aceste demersuri persuasive acționează solidar cu tautologiile analizate într-o convergență stilistică ce dă amploare și profunzime mesajului.

Vom formula în încheiere câteva concluzii ce se desprind din această investigație a unei structuri stilistice de o mare forță în poetica eminesciană.

Am subliniat în analiză densitatea stilistică a tautologiei la nivelul poemului, nepropunându-ne să extindem explorarea statistică în cauză dincolo de acesta. Urmărind totuși, dintr-o curiozitate firească, ocurențele tautologice în câteva dintre cele mai reprezentative poezii pe tema morții și a iubirii, am constatat aceeași înclinație a poetului de a privilegia figura, tocmai în exprimarea poetică a ideilor cheie.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Reproducem două perechi de versuri din poemul „Despărțire”, prima conținând o măiestrită revitalizare a bine-cunoscutei formule aforistice despre aneantizarea umană, iar a doua fiind o tautologie cu variație sinonimică a aceleiași idei:

(13) „Și când se va întoarce pământul în pământ
Au cine o să știe de unde-s cine sunt?”

(14) „Răsar-o vijelie din margini de pământ,
Dând pulberea-mi țărânii și inima-mi la vânt”.

Tautologiile eminesciene ne-au furnizat generos observații interesante privind funcționarea figurii în discursul poetic, de la remarcabile nuanțări stilistice până la incitarea receptorului la distincție, în ciuda redundanței termenilor. Am constatat astfel cazuri de repetiție tautologică a aceloraşi termeni, de repetiție cu variație formală, și cazul unor variații sinonimice la limita statutului figural.

Mult mai interesantă, deoarece mai profundă, decât perspectiva formală în analiza termenilor tautologici s-a dovedit a fi cea semantică, revelatoare a unei capacități funcționale a figurii de a produce sensuri discursive determinate de viziunea poetului. Eminescu a operat fie revitalizări ale unor clișee tautologice cunoscute, prin punerea acestora sub emfaza topicii dar și sub accentul intonațional al finalului de vers („ ... el traiul și-a trăit”; „ Și când se va întoarce pământul în pământ”), dându-le statut de sentință, fie a creat figuri proaspete prin variații morfologice, sintactice și semantice, antrenate în relaționarea termenilor tautologiei („Ca să vedeți ce bine prin bine o sa ias’ ”; „Plăcerile egale, egal vor fi-mpărțite”; „Al undelor greu vuiet, vuirea în granit”) pe care le-a plasat, preferențial, în miezul versului.

Am arătat că atât figurile tautologice prin contact, cât și cele la distanță produc o mare varietate discursivă a efectelor semantice pe care le generează contextual. Eminescu a confirmat prin tautologiile sale o specificitate demnă de toată atenția stilisticienilor, anume capacitatea figurii de a crea dimensiuni semantice suplimentare care potențează calitatea sau acțiunea întărită prin repetiție. În acest sens figura atrage atenția cititorului nu doar asupra faptului că intensitatea

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

calității sau acțiunii este mai mare decât și-ar fi imaginat în absența repetiției, ci că acea calitate sau acțiune comportă și o extindere pe alte planuri. Un exemplu concludent ni l-a oferit perechea „vuietul” / „vuirea” unde poetul a adăugat valoarea semantică de dinamism, aceea de varietate, de culoare a zgomotului, într-o panoramă sonoră construită din nuanțe. Imaginea se amplifică și dobândește pregnanță stilistică.

Obținut printr-o abatere de la cod, prin substantivizarea formei participiale cu statut de adjectiv, cel de-al doilea termen al tautologiei „morți sunt cei muriți” s-a adăugat, dincolo de contextul eminescian, seriei substantivelor din familia lexicală a verbului *a muri*: *muritor*, *muribund*, *mort*, lărgind plaja nominală a acestuia. De remarcat faptul că substantivele seriei sunt, fără excepție, purtătoare de valori aspectuale și că valoarea aspectuală perfectivă a noii forme nominale *cei muriți* a avut un rol decisiv în realizarea intenției poetului de a nuanța semantic (temporal) cei doi termeni ai tautologiei.

Figura tautologică centrală a analizei „morți sunt cei muriți”, ca și construcția biblică nefigurală „moth tamuth”, oferă un adaos semantic temporal pe care l-am analizat într-o perspectivă comparativă. Cele două formule creează, prin variații produse de schimbarea valorii gramaticale a termenilor, două linii temporale, una în prelungirea celeilalte, de o parte și de alta a momentului morții. Acest efect temporal, datorat polisemiei formelor verbale șiflexibilității lor în schimbarea valorii gramaticale, se pierde inevitabil la traducerea în limbi ce nu permit o astfel de flexibilitate, din figură rămânând doar aspectul emfatic al repetiției.

Pe traseul jalonat de cod al schimbărilor de clasă gramaticală (SVG) admise, ce vizează participiul, de la statutul verbal la cel adjectival și culminând cu cel substantival, Eminescu a propus o recodificare a formei *murit*, în măsura în care aceasta s-a supus presiunii discursive a tautologiei, lăsându-se substantivizată prin articolul demonstrativ.

Am regăsit aceeași formă participială, devenită la Goga adjectiv, în virtutea aceleiași tendințe stilistice de recodificare a formelor consacrate: „cenușa clipei *murite* pe vecie”. Goga a întregit astfel linia

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

transformărilor morfologice (SVG) a verbului *a muri* prin conferirea statutului de adjectiv participiului acestuia.

Substantivizarea participiului verbului *a muri*, deşi reprezintă o formă discursivă izolată, se înscrie, după opinia noastră, într-o tendinţă stilistică generală din poezia românească de substantivizare atât a adjectivelor calificative cât şi a participiilor, tendinţă cu manifestări mai timide în epoca romantică, dar tot mai frecvente în epocile următoare.Formele substantivate în cauză serveau, printre altele, şi unui procedeu stilistic numit de Ştefan Munteanu „structură epitetică apoziţională": „Şi viforul vine, *păgânul*, ..." (Octavian Goga – *Părăsit*); „Prin ochii mei, *deschişii*, privirea ta priveşte" (Ion Pillat – *Sonet*). Analizând acest procedeu stilistic, Ştefan Munteanu îi descrie traiectoria, afirmând că el se afla „în germene în limbajul poetic al secolului trecut, destul de bine ilustrat în poezia dintre cele două războaie, şi continuat de o parte dintre poeţii de azi"[14].

Aceeaşi traiectorie au avut-o, dincolo de procedeul epitetului adjectival apoziţional, şi formele participiale substantivate din categoria analizată de noi, reprezentând o deviere de la uzul curent.

Arghezi ne oferă numeroase folosiri discursive ale participiilor substantivate:

(15) „M-aş fi dus să-l văd cum ţese
Soarele prin frunze dese,
Cum izbeşte-n piatră râul
.....
Şi din tot acest *ştiut*
Ceas cu ceas te-aş fi cusut." (*Lingoare*)

Şi mai temerară ne apare folosirea discursivă a substantivelor obţinute din participii prin două procedee: SVG şi derivare negativă.

(16) „Dacă ochilor tăi le-ar plăcea
Nevăzutul şi neştiutul, ai putea
Veni la mine, parcă,
Şi te-ai lăsa primejdiei din barcă."

[14]Ştefan Munteanu, *Introducere în stilistica operei literare*, Timişoara, Editura de Vest, 1995, p.311.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

Tendințele novatoare ilustrate prin exemplele analizei noastre confirmă pe deplin observația lui Pierre Guiraud conform căreia: „Aussi puissante, aussi originale que soit la vision, la poésie ne commence qu'à partir du moment où se réinvente le langage, où il est dissout et précipité en cristallisations neuves. Le poème est du langage à l'état naissant qui exerce la langue comme un sport exerce nos muscles et nos poumons. (...) Les romantiques puis les symbolistes, selon leur génie, ont multiplié et hypertrophié toutes les formes secondes de la signification[15]."

Bibliografie

Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, Editura Institutului biblic și de misiune al BOR, 1994.

Del Conte, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.

Dubois, Jean *et alii*, *Rhétorique générale*, Paris, Larousse, 1970.

Fontanier, Pierre, *Les figures du discours*, Paris, Flammarion, 1968.

Fuchs, Catherine, Leonard, Annemarie, *Vers une théorie des aspects*, Mouton, 1979.

Guiraud, Pierre, Kuentz, Pierre, *La stylistique* (*Initiation à la linguistique*), Paris, Edition Klincksiek, 1978.

Jinga, Constantin, *Biblia și sacrul în literatură*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2001.

Micheli, Mario de, Vranceanu, Dragos, *Antologia della poesia romena*, Firenze, Parenti Editore, 1961.

Munteanu, Ștefan, *Introducere în stilistica operei literare*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.

Oancea, Ileana, „Iubirea de cuvânt", *inȘtefan Munteanu – 85. Referințe critice*, Timișoara, Ed. Amphora, 2005.

Rivière, Nicole, „Le Participe passé est-il Verbe ou Adjectif?" *inTravaux de linguistique et de philologie*, Université de Paris 7, 1990.

Todoran, Eugen, *Eminescu*, București, Ed. Minerva, 1972.

***, *Adam Clarke's commentary on the Bible*, World publishing, Abridged edition, July 2, 1997.

[15]Pierre Guiraud, *Essais de stylistique*,Paris, Edition Klincksiek,1980, p. 229.

BDD-A32104 © 2020 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)